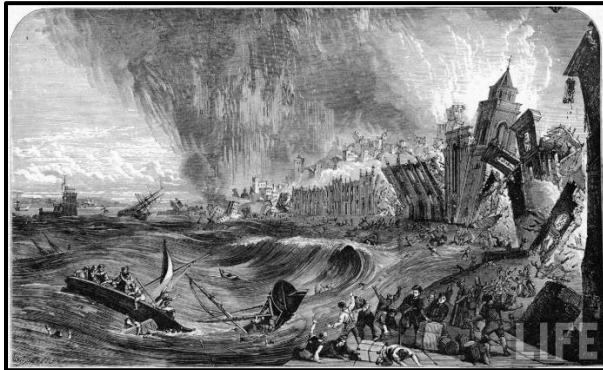

Over Heinrich Christian Lemcker

Ebstorf 6.1.1703 Müden a/d Aller 13.10.1779

De natuurramp bij Lissabon

Op 1 november 1755, Allerheiligen, wordt de Portugese hoofdstad Lissabon getroffen door een ongekend zware aardbeving. Spoedig bleek dit de meest vernietigende en dodelijke aardbeving in de

geschiedenis tot dusver met tienduizenden doden. De beving werd gevolgd door een tsunami en een brand die vrijwel heel Lissabon vernielde. Geologen vermoeden dat de aardbeving van Lissabon een sterkte van 9 op de schaal van Richter had bereikt.

De volgende dag reeds stond er aan de oever van het riviertje de Aller, in het plaatsje Müden, gelegen in Nedersachsen in het noordwesten van Duitsland, een man die met eigen ogen

wilde aanschouwen hoe de waterloop van dit onbeduidende riviertje, duizenden kilometers van Lissabon vandaan, door dit natuurgeweld van slag was geraakt. Want de schokgolven van de aardbeving waren voelbaar door heel Europa tot aan Finland toe. De Zuid-Engelse kust werd getroffen door een vloedgolf van drie meter en ook de westkust van Ierland was geraakt. In Venetië zag men de zware balken van het dak van het Dogepaleis bewegen.

De man die langs het water de gevolgen van dit heftige natuurgebeuren in oenschouw stond te nemen was Heinrich Lemcker ¹, de tweeënvijftigjarige predikant van Müden. Nieuwsgierig over de vraag hoe de natuur nu zo van slag kon raken, ging hij daarna bij een aantal ter zake kundige vrienden langs om te vragen of daar een verklaring voor was. Met hun antwoorden op zak en met de hem op de universiteit bijgebrachte godskennis zette hij zich daarna aan het schrijven om te komen tot een publicatie welke in 1756 in de vorm van een 'Nachricht' in een tot nog toe onbekend tijdschrift verscheen. Het zou zijn eerste publicatie niet worden. Uit hetgeen wij over hem te weten kwamen is duidelijk geworden dat hij over veel verschillende onderwerpen aan het achttiende-eeuwse Duitsland zijn mening heeft gepubliceerd. Verderop zullen we een poging wagen dit aspect van het leven van deze veelzijdige theoloog en wetenschapper in beeld te krijgen.

Wie was Heinrich Lemcker?

In het plaatsje Ebstorf in Duitsland leefden reeds vanaf het begin van de zeventiende eeuw twee families Lehmker ² waarschijnlijk broers van elkaar. Verondersteld wordt dat de achternaam ontstaan was vanwege hun afkomst uit het dichtbijgelegen gehucht Lehmke.

De ontwikkeling van de beide gezinnen hebben we in kaart kunnen brengen dankzij gegevens die wij konden putten uit dit Ortsfamilienbuch dat gepubliceerd werd in 2005. Na het bestuderen van dit

¹ In de meeste gevallen wordt hij als 'Lemker' of 'Lemcker' aangeduid. Wij kiezen voor de laatste optie.

² In veel variaties: Lehmcker, Lemcker, Lemke, Lemken, Lemkenß, Lemker, Lemkers, Lemkerß, Lemkes, Lemks,

boek hoopten we onze oudst bekende voorvader **Ernestus Albrecht Lenker** († 1745) (die zonder twijfel onze stamvader is) vast te kunnen knopen aan de beschreven geslachten in het dorpje Ebstorf. (foto rechts) Want Ernst had bij zijn huwelijk in 1735 in Kaiserslautern nadrukkelijk verklaard uit Ebstorf afkomstig te zijn. Hij werd in Kaiserslautern dan ook een 'Hanoverianer' genoemd, dat wil zeggen: afkomstig uit de omgeving van Hannover, het gebied waar Ebstorf ook binnen viel.

Eén gezin uit dat boek (dat van Harder Rudolf Lemkerß (ook: Lehmker) leek, mede door de voornamen die Ernst Albrecht aan zijn kinderen gaf, volledig te voldoen aan de voorwaarden om het ouderlijk gezin van Ernst Albrecht te kunnen zijn. Probleem is echter dat de naam van Ernst Albrecht *niet* als lid van dat gezin genoemd werd en zelfs in het geheel niet genoemd werd in het boek. Enige tijd hebben we verondersteld dat er dan misschien rond 1700 iets misgegaan zou kunnen zijn bij het vastleggen van de geboorte van Ernst Albrecht³, doch nadere bestudering (via andere kanalen) van het gezin van Harder Rudolf maakte duidelijk dat wij deze hypothese vaarwel moesten zeggen. Dankzij een helder beschreven erfeniskwestie van één van Harders kinderen (waarover hieronder meer) werd maar al te duidelijk dat Ernst Albrecht nimmer behoord heeft tot het gezin van Harder Lemkerß en zijn vrouw Anna. De hoofdpersoon van dit verhaal, Heinrich Christian Lemcker was dat wél. Als we zijn leven en zijn boeiende carrière als verlicht theoloog in het achttiende-eeuwse Duitsland hieronder beschrijven zullen we daarbij tevreden moeten zijn met het idee dat onze eigen voorvader Ernst Albrecht ongetwijfeld tot zijn naaste familie behoord zal hebben maar géén broer was van Heinrich. Het kan haast niet anders dan dat Ernst Albrecht zal afstammen van één de andere gezinnen met de naam 'Lehmker' die aan het eind van de zeventiende eeuw in Ebstorf woonden. Dat moet allemaal familie van elkaar geweest zijn. Ebstorf telde bij de toenmalige eeuwwisseling nog geen 1000 inwoners. We zullen moeten aanvaarden dat de geschiedenis voor wat betreft dat laatste detail voor ons verborgen blijft.

Het gezin van **Harder Rudolf Lemkerß** (1678-1714) woonde in 1710 in de Celler Strasse nr 4, het zelfde huis waarin reeds in 1669 zijn grootvader Jürgen Lemker (1621-1690) had gewoond. Van Harder wordt ergens geschreven dat hij 'koopman' was. Hij huwt in 1701 met de even oude en uit Lüneburg afkomstige **Anna Sophia Janeken** (1678-1752). Ze krijgen in Ebstorf samen vijf kinderen, allen jongens (allemaal met de achternaam 'Lemker').

Dat is allereerst in 1703 **Heinrich Christian** die op 9 januari gedoopt wordt. Over hem gaat deze tekst. Verderop dus meer.

Johann Friedrich (1704-1758). Van hem wordt gezegd dat hij 'ein verdorbener Höker' was. Waarschijnlijk is dit geen compliment. Het zou kunnen betekenen dat hij een verdorven, vervelend karakter had en bovendien nog een bochel. Maar mogelijk heeft het woord 'Höker' nog een andere (ook al negatieve) connotatie. Van Joh. Friedrich zijn tot in de 19de eeuw nog mannelijke nazaten te traceren. In de vrouwelijke lijn zelfs nog tot in de 20ste eeuw.

Johann Rudolph (1705-1754). In de berichtgeving omtrent zijn dood in 1754 wordt hij aangeduid als gepensioneerd 'Esquadronfeldscher', zoiets als een legerarts voor de paarden. Dat deed hij binnen een 'Russisch Dragoner Regiment'. In die tijd wemelde het van de huurlegertjes. Tot zijn nalatenschap behoren onder meer chirurgische instrumenten.

---

³ De registratie van nieuwgeborenen was het werk van de plaatselijke Pfarrer van wie niet elke dienaar even nauwkeurig was.

Jürgen Christoffer (1707-vóór 1765). Zijn doopplechtigheid in oktober 1707 vindt thuis plaats 'weil das Kind schwach gewesen war'. Kennelijk wordt voor zijn leven gevreesd maar dat is goed afgelopen want hij brengt het tot goudsmid te Hannover, zoals blijkt uit de berichtgeving rond de dood van zijn broer Joh. Rudolph.

Het laatste kind **Johann Christian** wordt geboren in 1709 maar sterft reeds in 1710, ruim acht maanden oud.

Bij de afwikkeling van Johann Rudolphs erfenis (pas in 1762, acht jaar nadien) blijkt het één en ander aan de hand. De broers Johann Friedrich en Jürgen leven inmiddels niet meer; van de laatste weten we geen sterfdatum. De erfgenamen van deze beide broers komen met de laatst overgeblevene uit het gezin, Heinrich Christian, die op dat moment predikant is in Müden an der Aller, overeen om 'einen gemeinchaftlichen Procuratorem ad Acta zu legitimiren'. Dat zal betekend hebben dat zij de belangen gebundeld hebben: Heinrich zal ongetwijfeld een betrouwbare man geweest zijn. Er is echter een complicatie: De overleden legerarts blijkt een zoon te hebben verwekt buiten een huwelijk bij Dorothea Elisabeth Knüppels uit Adelepsen, een plaatsje in de omgeving. De zoon heet Johann Friederich Rudolph Lemcker. Ook moeder en zoon claimen hun deel. Op 19 april 1762 is daarover in Ebstorf in het Raadhuis een uitspraak gedaan. Hoe dat afgelopen is, meldt de historie niet. Uit de afwikkeling, waarover gepubliceerd werd in de Hannover Zeitung, is in ieder geval duidelijk geworden hoe de samenstelling van het gezin tijdens het midden van de achttiende eeuw was geweest en moet dus de hypothese verlaten worden dat onze stamvader Ernestus Albrecht tot dit gezin behoord zou hebben. Ernst Albrecht zelf was in 1745 reeds overleden maar in dat geval zouden immers ook zijn kinderen als erfgenamen van de overledene zijn aangemerkt.

Levensloop Heinrich Christian

Heinrich Christian Lemcker wordt op woensdag 6 januari 1703 geboren in de Celler Strasse in Ebstorf als eerste in het gezin van vader Harder en moeder Anna die in juli 1701 op 22/23 jarige leeftijd getrouwd waren. Op zaterdag 9 januari wordt de baby gedoopt.

Vanaf 1710 ontvangt de jonge Lemcker huisonderricht van een privéonderwijzer en in 1717, dus op zijn veertiende, ⁴ mag hij naar de Michaelisschule in Lüneburg, het instituut waaraan hij twaalf jaar later als conrector aangesteld zal worden. Hij legt in de bijna vier jaar dat hij deze school bezoekt een grote ijver aan de dag. Hij studeert daar Latijn, Grieks en Hebreeuws. Met het houden van een openbare afscheidsrede sluit hij zijn gymnasiumtijd af en vertrekt hij naar de Universiteit van Wittenberg.

Aan dit reeds in de zestiende eeuw opgerichte instituut studeert hij Filologie, Filosofie, Wiskunde, Theologie en Kerkgeschiedenis en verdiept hij zich bovendien nog in de Aziatische talen. Na drie jaar Wittenberg vertrekt hij daar om diverse gastcolleges te volgen aan de Universiteit van Halle. Vervolgens doet hij Leipzig aan waar hij door een aantal hoogleraren uiterst gastvrij ontvangen en onderwezen wordt. Iets later wordt zijn aanwezigheid gemeld in Helmstedt waar hij in 1725 staat ingeschreven aan de universiteit. Hier werkt hij aan een studie welke handelt over de geschiedenis van de Reformatie in Duitsland en verdedigt deze in oktober in een dispuut dat onder leiding stond van Dr. Schram, ⁵ één van zijn meest geliefde hoogleraren.

Omstreeks deze tijd wordt van hem vermeld dat hij 'in große Verführung gerieth' om 'die theologifchen Studien mit der Arzneykunft zu verwechslen'. Hem wordt een riant loopbaan en een

---

⁴ Dat was ook de leeftijd waarop adellijke kinderen in Lüneburg naar de Ritter-academie gingen.

⁵ Dr. Jonas Conrad Schramm (1675-1739)

promotie beloofd indien hij bereid zou zijn naar het vak Geneeskunde om te schakelen maar hij ziet daar van af. Zijn goddelijke roeping wint het van de kans op een riante carrière. Met hernieuwd elan zet hij zijn theologische studie voort en vermeerdert al studierend zijn kennis in die wetenschappen die hem bij het predikantschap van pas zullen komen. Intussen houdt hij zich -om aan de kost te komen- bezig met het geven van wat onderwijs aan jonge mensen in Braunschweig in opdracht van een voornaam geestelijke aldaar. Dit type werk wordt aangeduid als ‘Hofmeisterstätigkeiten’, dat wil zeggen een beroep waarin jonge adellijke kinderen op hun latere functioneren worden voorbereid.⁶

Als na verloop van twee jaar zijn werkgever (en mecenas) in Braunschweig overlijdt keert hij terug naar Lüneburg. Daar lonkt de vacature hem die ontstaan is na het overlijden van de conrector van de Michaelisschule. Ofschoon zijn voorkeur er naar uit gaat om de pastorie in te gaan onderwerpt hij zich aan ‘diesem göttlichen Winke’ en aanvaardt hij mede op advies van zijn geleerde vrienden het ambt van conrector aan de Michaelisschule. De dag van zijn intrede, 28 juni 1729, wordt beschouwd als de dag dat Lemcker zijn ambt als predikant aanvaardde. Zo wordt hij op zesentwintigjarige leeftijd van leerling tot leraar aan de Michaelisschule.

De Michaelisschule

De **Michaelisschule** was een zgn. Lateinschule, een instituut waaraan jonge mensen werden opgeleid die het voornemen hadden een geestelijk beroep te kiezen of later door te studeren aan een universiteit. De school wordt ook wel als ‘gymnasium’ aangeduid.

Het bijzondere was dat ook minder vermogenden toegang hadden tot deze opleiding; vrije kost en inwoning behoorden tot de mogelijkheden. De opleiding was ten nauwste verbonden aan de Michaeliskirche tot welk complex de school behoorde. Muziek was een belangrijke discipline, de schoolknapen werden standaard ingezet bij de muzikale vieringen in de kerk. Om die reden beschikte de Michaelisschule over een uitgebreide bibliotheek met koormuziek die tot ver over de grenzen bekend was. Dit alles in aanmerking nemende verbaast het dan ook niet dat tot de *staff* van de school, naast de rector, de conrector en de sub-conrector ook de cantor behoorde!⁷

---

⁶ Maar ‘Hofmeister’ was ook de titel van een type leraar aan de Ritter-academie in Lüneburg, Het waren docenten die o.m. de vakken Godsdienst, Latijn en Geografie doceerden. Hofmeesters woonden intern en fungeerden ook als mentor van groepjes studenten die hun intrek hadden genomen binnen de schoolcampus. De Ritter-academie was gevestigd in de behuizing van een voormalig tot de St. Michaelis behorend mannenklooster. Op de Ritter-academie (waarop vooral jonge mensen uit de adel werden opgeleid) kende men een 1ste- een 2de en een 3de Hofmeister. Uit de diverse beschrijvingen die we over het begrip ‘Hofmeister’ lezen kan geconcludeerd worden dat de functie ook een soort hulpleraarschap omvatte. Hofmeesters werden overal ingezet waar andere leerkrachten (tijdelijk) ontbraken. Er is een zelfs voorbeeld waarin zelfs de cantor vervangen werd door de Hofmeister. De functie van Hofmeister komt niet voor binnen andere onderwijssystemen. De context van Lemckers levensloop maakt het aannemelijk dat zijn activiteiten in Helmstedt toch uit het geven van lessen in de privésfeer bestonden.

⁷ Tussen 1700 en 1701 studeerde Joh. Seb. Bach op deze school. Hij ontving in die tijd muzikaal onderricht van Georg Böhm (1661-1733) die tot aan zijn dood organist was van de St.Johanniskirche. In de tijd dat Heinrich Lemcker in Lüneburg aan de Michaelisschool verbonden was (1729-1742) kan het niet anders dan dat hij op de hoogte moet zijn geweest van Böhms activiteiten als organist en componist. Voor de hand ligt dat de twee elkaar gekend hebben.

Niet onbelangrijk is dat er in Lüneburg aan dezelfde St. Michaelis nóg een hogere opleiding was verbonden, de hierboven genoemde Ritter-academie. Verder was er rond de Johanniskirche, de oudste kerk van Lüneburg, nog een op de Michaelisschule lijkend onderwijsinstituut, het Johanneum. Uit de publicaties over Lüneburg rond deze tijd kan worden afgeleid dat de St. Johannis en het bijbehorende Johanneum iets hoger stonden aangeschreven dan de Michaeliskirche met haar school. Er moet een behoorlijke rivaliteit tussen die twee instellingen zijn geweest.

Kerkelijk leven in Lüneburg

Het is interessant om in een in 1831 gepubliceerd uittreksel over het reformatorisch leven in Lüneburg te lezen hoe het er binnen de stad aan toe ging bij de viering van de reformatorische feesten. Als voorbeeld nemen we de herdenking van 200 jaar Confessie van Augsburg in juni 1730. Dat speelde zich dus af in de tijd dat Heinrich aan de Michaelisschule verbonden was.⁸ In een 'Verordnung wie der Gottesdienst an dem auf dem 25. Juny 1730 einfallenden, und 3. Tage, alß den 25., 26. und 27. Ejudem zu feyrenden Jubelfest eingerichtet, und gehalten werden folle', waarschijnlijk bedoeld voor alle vier (!) de stadskerken plus nog de aanwezige kloosterkerken, hospitaalkerken en kapellen, wordt tot in detail beschreven hoe de vieringen op die genoemde dagen zullen moeten plaatsvinden. Op plaatsen waar gewoonlijk vroegdiensten worden gehouden, worden deze op donderdag, de eerste feestdag, ook verwacht. Uit de detaillering blijkt dat in het achttiende-eeuwse Lutherse Lüneburg niets aan het toeval werd overgelaten. Alle lezingen en liederen worden gedictieerd evenals de uitgeschreven gebeden. Aan de predikanten wordt opgedragen hun preken in extenso uit te schrijven zodat ze ook later weer verspreid kunnen worden. Op alle plekken waar orgels zijn moeten deze worden ingezet en overal waar zingende of spelende musici aangesteld zijn, zullen deze hun medewerking moeten verlenen. Aan het eind van de feestelijkheden werd door leerlingen van het Johanneum een in de Latijnse taal geschreven drama opgevoerd dat handelde over de geschiedenis van de Reformatie. Het feest werd afgesloten met inzet van het complete gelui van alle kerktorens waarvandaan ook nog Posaunenmuziek verwacht werd.

Huwelijk

Op 22 mei 1730 trouwt Heinrich in de Michaeliskirche (afb.) met de uit Lüneburg afkomstige Anna Ilse Boye (24.6.1711 – 29.7.1759). Het is zeer waarschijnlijk dat zij een dochter was van Johann Jacob Boje (1671-1729) in die tijd één van predikanten van de St. Michaeliskirche.⁹ In Lüneburg betrekken ze een dienstwoning op het complex van de Michaelisschule. Daar krijgen ze totaal vier kinderen: Eerst in 1731 een meisje, Maria Sophia, dat vóór 1741 sterft want in dat jaar wordt er opnieuw een meisje met dezelfde naam gedoopt. Intussen was in 1732 een jongen met de naam Johann Gottfried geboren en in 1736 nog een jongen, Christian Friedrich. Van beide jongens is het verloop van hun verdere leven niet bekend. Uit het Nachricht in Actua Historico¹⁰ dat na Lemkers dood over zijn leven verschijnt blijkt dat zijn dochter Maria Sophia het enige kind was dat haar vader heeft mogen overleven. De twee jongens zijn waarschijnlijk jong gestorven; indien ze als volwassenen zouden zijn overleden dan zou dit immers op enig moment in Lemckers levensgeschiedenis ter sprake zijn gebracht.

⁸ In mei 1730 was hij in de Michaeliskirche getrouwd

⁹ Die functie bekleedde Boje reeds toen Bach in 1700/1701 aan de Michaelisschule leerling was.

¹⁰ waarover hieronder meer

Leraar

Dertien volledige seizoenen blijft Lemcker in het ambt als conrector van de Michaelisschule. Naast zijn werk als docent bestudeert hij in zijn vrije tijd verschillende Europese talen. Ook werkt hij aan allerlei publicaties en onderhoudt veel contacten met allerlei geleerden uit zijn tijd, zowel van binnen als buiten de stad. Daarnaast ziet hij kans om reizen naar Hamburg, Lübeck en Bremen te maken in welke steden hij ook banden onderhoudt met allerlei wetenschappers.

In 1739 is sprake van de inauguratie (in dit geval: de heropening) van de Universiteit van Göttingen. Bij die gelegenheid legt hij contacten met veel wetenschappers uit binnen- en buitenland. Van twee Engelse theologen die hij daar ontmoet (Patrick Delany en Thomas Stackhouse) zal hij later werk vertalen en commentariëren voor het Duitse taalgebied.

Scharnebeck

In 1742 stapt Heinrich Lemcker uit zijn functie als conrector van de Michaelisschule als hij wordt beroepen als predikant in Scharnebeck, een plaatsje onder de rook van Lüneburg. Zijn wens zou zijn geweest om na de lammeren nu de schapen te gaan hoeden. Op 12 augustus doet hij daar intrede. Ooit was daar een Cisterziënzer klooster, dat echter reeds in 1531 opgeheven was. De kerk was na die opheffing toegewezen aan de lidmaten van de Evangelische Kirche. Hij brengt daar acht jaar als predikant door en vertrekt in 1750 naar zijn laatste standplaats waar hij tot aan zijn overlijden in 1779 zal blijven wonen en werken.

Over zijn pastorale arbeid tijdens die acht jaar in Scharnebeck is ons niets bekend. Hij zal daar iedere week gepreekt hebben in de voormalige kloosterkerk, de St. Marienkirche, welke twintig jaar voor zijn komst mede als gevolg van de dertigjarige oorlog in bouwvallige staat was komen te verkeren en vervolgens weer opgebouwd. Zijn vele publicaties op theologisch- en wetenschappelijk gebied (waarover later) doen vermoeden dat hij meer met studeren en publiceren dan met zielszorg is bezig geweest.

Müden an der Aller

De laatste plek waarnaar Heinrich verhuist in 1750 is het plaatsje Müden an der Aller, ruim honderd kilometer ten zuiden van Lüneburg. De Aller is een ong. 200 km lang zijriviertje van de Wezer waar het ook in uitmondt. Het plaatsje Müden telt rond die tijd slechts 45 huishoudens, verdeeld over een tiental gehuchten. In Müden wachtte hem eveneens een historisch kerkgebouw, de St. Petrikerche, met daarin nog een aantal gotische fresco's uit de tweede helft van de vijftiende eeuw, een barokke kansel uit 1617 en meerdere epitafen uit het begin van de zeventiende eeuw. De kerk is gedeeltelijk in vakwerk uitgevoerd. Het kan niet anders of het leeuwendeel van Lemckers activiteiten moet ook hier hebben gelegen op het vlak van de wetenschapsbeoefening. Het is onmogelijk dat deze creatieve en hoog opgeleide man zich in zijn taak heeft beperkt tot het pastoraat van dit onbeduidende plaatsje. Toch zal hij er zich thuis gevoeld hebben, anders zou hij er geen dertig jaar doorgebracht hebben. Zijn naam staat dan ook met ere vermeld op het in de kerk aanwezige predikantenbord. In 1759 overlijdt in Müden zijn vrouw Anna, nog maar 48 jaar oud. Zes jaar nadien, in 1765, hertrouwt Heinrich met Anna Elisabeth Lucia Olshausen, een vrouw van wie vermoed wordt dat ze uit het in de omgeving gelegen plaatsje Harburg komt. Zij zal haar man overleven want Anna Elisabeth overlijdt pas in 1789. Eerder, nog tijdens Heinrichs leven, in 1771, trouwt zijn dochter Maria

Sophia vanuit haar vaders huis in Müden met Johann Wilhelm Riebenstein, een predikant en weduwnaar met kinderen Hij was pastor in Suderburg, een plaatsje in de omgeving van Uelzen. Uit deze laatste verbintenis komen vier kinderen voort van wie van twee bekend is dat zij volwassen geworden en zelf ook weer getrouwd zijn.

Predikant

Het is, inmiddels een kwart millenium verder, niet zo eenvoudig om het leven van Heinrich Christian te duiden.

Uit alles wat we over hem lazen werd duidelijk dat de jonge Heinrich een intelligente, leergierige knaap moet zijn geweest. Zijn ouders moeten daar oog voor gehad hebben, anders zouden ze hem niet aan privéleraar toevertrouwd hebben. Dit zal geen vanzelfsprekende zaak zijn geweest alhoewel bedacht moet worden dat het basisonderwijs in de dorpen destijds niet veel voorgesteld heeft. Ouders die het zich konden permitteren zullen zich dus beijverd hebben om hun kind wat extra's bij te laten brengen.

Zijn gang naar de befaamde Michaelisschule is de volgende logische schrede geweest op de carrièreladder van deze leergierige jongen. Veel ambitie blijkt ook uit zijn aanwezigheid tijdens zijn studietijd in diverse Duitse universiteitssteden. Heinrichs vader kan aan de bekostiging van zijn opleiding niet veel meer hebben bijgedragen want was in 1714 reeds overleden. Rond 1725 is sprake van een 'Gönner', uit Braunschweig. Het was een geestelijke die hem waarschijnlijk in de gelegenheid gesteld zal hebben om naast zijn studie de kost te verdienen.

Uit de levensbeschrijving zoals we die aantreffen ter gelegenheid van Lemckers 50-jarig ambtsjubileum wordt duidelijk dat het hart van Lemcker toch altijd bij het predikantschap gelegen heeft. Daarom verlaat hij in 1742 zijn (in onze ogen) betrekkelijk comfortabele positie als leidinggevende aan de Michaelisschule voor het predikantschap in Scharnebeck. Ten aanzien van zijn latere gang naar het onbeduidende Müden durven we veronderstelling uiten dat het predikantschap in Müden hem waarschijnlijk meer gelegenheid tot studie zal hebben gegeven.

Publicaties

Kunnen we weinig gewaar worden over hoe Lemcker in het maatschappelijke leven functioneerde, uit de vele publicaties die op zijn naam staan, valt wel het één en ander op te maken. We doen een poging om met de ons toegemeten -maar bescheiden- kennis over dit vakgebied iets op te lichten van de zaken die deze achttiende-eeuwse predikant zullen hebben bezig gehouden.

Uit de commentaren op zijn geschriften kunnen we, voor zover die voor ons te overzien zijn, opmaken dat Heinrich Lemcker zich in zijn leven bezig heeft gehouden met het beoefenen van de theologie, de etymologie¹¹ en de filosofie. Als theoloog die opgeleid was in Wittenberg en Helmstedt was hij volledig ingevoerd in de theologie van de Verlichting. De befaamde Duitse universiteiten werden in die tijd van Lutherse bolwerken tot broeinesten van de Verlichting.

Lemcker moet goed thuis geweest zijn in de Engelse taal. Hij vertaalde twee boeken van Engelse auteurs over de Verlichting in het Duits en werd daarom door een commentator ergens een 'multiplicator' van de Engelse Verlichtingstheologie genoemd. Het door hem in 1760 vertaalde

---

¹¹ Lemcker blijkt -als kind van zijn tijd- veel waarde te hechten aan het zuiver houden van de taal. Des te merkwaardiger is het dat hij zichzelf in zijn eigen publicaties verschillende namen meegeeft. Op de titelbladen wordt hij zowel Henrich als Heinrich genoemd. In de achternaam wisselen Lemker en Lemcker elkaar af.

‘Verteidigung der Christlichen Religion’ handelt onder meer over het Deïsme, een vanuit de Verlichting ontstane vorm van theologiseren, een soort compromis tussen theïsme en atheïsme, ontstaan in Engeland tijdens het laatste van de zeventiende eeuw. In een aantal Duitse studies over dit onderwerp worden zijn ideeën dikwijls aangehaald.

Hij correspondeert o.m. met Johann Christoph Gottschedt, (afb.) een vooraanstaand Verlichtingsfilosoof uit zijn tijd. In het raam van zijn opvattingen over de Verlichting moet ook zijn ‘Nachricht’ worden gezien waarin hij schrijft over de aardbeving in Lissabon in het jaar 1755. Daarin rekent hij vanuit zijn theologische opstelling af met hen die deze ramp als een godsgericht beschouwen en breekt hij een lans voor de opvatting deze tsunami als een droevig maar natuurlijk fenomeen te zien. Overigens krijgt hij voor de manier waarop hij dat verwoordt nogal wat commentaar van anderen.

Lemcker was vanaf 1735 lid van het Deutsche Gesellschaft, een door de Verlichting geïnspireerd taalplatform dat afdelingen had in verschillende plaatsen van Duitsland. De zojuist genoemde Johann Christoph Gottschedt speelde binnen dit gezelschap een belangrijke rol. In 1736 werd Lemcker als erelid genoemd waarbij de plaatsen Leipzig en (in 1746) Göttingen worden vermeld. Dit taalgenootschap zag als taak de Duitse taal te zuiveren van vreemde invloeden, alles in de geest van de Verlichting. Tenslotte wordt hij ook nog genoemd als lid van het Ökonomische Gesellschaft te Celle, waarvan ons de betekenis niet helder voor de geest is komen te staan.

Conrad Arnold Schmid

Interessant is de vriendschap die ontstond tussen Heinrich Lemcker en de 13 jaar jongere schrijver, dichter en filoloog Konrad Arnold Schmid (1716-1789). (afb.links). Lemcker moet deze hebben leren

kennen in de tijd dat hij conrector was van de Michaelisschule en Konrad rond zijn veertiende leerling werd van het Johanneum. Mogelijk moet de link gelegd worden via Christian Friedrich Schmid († 1746), de rector van het Johanneum, de vader van Konrad. In de collegiale sfeer zal de rector van het éne college een goede verstandhouding hebben gekend met de (wel wat jongere) conrector van de andere instelling. Konrad volgt zijn vader na diens dood op als rector van het Johanneum maar wordt in 1761

hoogleraar aan het Collegium Carolinum in Brunswijk. Konrad Schmid voert een uitgebreide briefwisseling met **Gotthold Ephraim Lessing** (afb.) (1729-1781)¹², een vooraanstaand schrijver en dichter binnen het Verlichte Duitsland van die dagen. In die briefwisseling komt Schmid's goede vriend Lemcker een enkele keer voorbij en wordt duidelijk dat Lessing en Lemcker elkaar ook gekend hebben.^{13 14}

Ter gelegenheid van zijn vijftigjarig ambtsjubileum in juni 1779 krijgt Lemcker in het blad ‘Der Teutsche Merkur’ door deze Conrad Arnold Schmid een zeer lang lofgedicht aangeboden waarin de

¹² Lessing was de man die (na diens dood) -anoniem-geschriften uitgaf van de vroege Duitse verlichtingstheoloog Herman Samuel Reimarus. Daarover ontstond zoveel theologisch rumoer dat het Lessing zijn baantje kostte als bibliothecaris in Wolfenbüttel.

¹³ Boeiende bijkomstigheid is dat Lessing op zijn beurt weer bevriend was met de Joodse filosoof en vrijdenker Moses Mendelssohn, de grootvader van Felix Mendelssohn-Bartholdy.

¹⁴ Uit één van deze brieven blijkt dat Schmid Lemcker op of kort vóór zaterdag 24 mei 1777 bezocht heeft en dat Lemcker een Bijbel in bezit heeft van Joh. Saubertius, een correctie uit 1666 op de Bijbel van Luther, de zg. Helmstädtische Bibel. Deze bijbel, ontstaan op koninklijk bevel, is echter nooit voltooid. Lessing schijnt hem voor die bijbel wat ‘koperwerk’ beloofd te hebben maar komt die belofte niet na. Schmid regelt via zijn brieven met Lessing dat dit in orde komt. Lemcker bedankt Schmid daarvoor einde 1778.

kwaliteiten van de jubilaris breed worden uitgemeten. Het is een erg breedsprakig gedicht waarin het niet ontbreekt aan loftuitingen maar waaruit verder niet veel over de jubilaris op te maken is. Trieste omstandigheid is dat Lemcker zelf dit gedicht niet meer heeft gelezen, althans niet in gepubliceerde vorm. Het kwam uit in november 1779 terwijl 'der alte Lemker' op 13 oktober van dat jaar in Müden was overleden.

In een bericht in Acta Historico (zie onderaan) omtrent zijn ambtsjubileum, waarin een uitvoerig verslag van zijn leven, wordt nog gewag gemaakt van de uitstekende gezondheid waarin de jubilaris op zijn 76ste verkeert, zowel in geestelijke als lichamelijk opzicht. Vlak vóórdát het artikel ter perse gaat blijkt Lemcker echter op 13 oktober te zijn overleden zodat mét dit jubileumartikel zijn dood in een haastig toegevoegde voetnoot moet worden meegenomen. Het lijkt er dus op dat Heinrich Christian Lemcker een plotselinge dood gestorven is.

Publicaties

Ter afsluiting noteren we hieronder een overzicht van wat we konden achterhalen over hetgeen hij in de loop van zijn leven publiceerde of over hem gepubliceerd werd. Naast het hieronder genoemde werk verschenen in de loop van de tijd veel artikelen, recensies en essays in bladen zoals

'Hamburgische Berichte von Gelehrten Sachen', 'Hannoverische Gelehrte Anzeigen', 'Nützliche Sammlungen', 'Beyträge zur critischen Historie der deutschen Sprache' en in 'Colerischen auserles. theol. Bibliothek', vaak onder pseudoniem.

Boeken/Bijdragen op jaartal:

1735. Beweiss dass der selige Luther kein Sprach-Verderber im Deutschen sey. In: Beitrage 4-13(?). Bldz.74-84.

1735. Muthmassung von dem Ursprung etlicher deutschen Wörter. In: Beitragen zur kritischen Historie der Deutschen Sprache. Bldz.469-474.

1736-1750. 9 brieven aan Joh. Christoph Gottschedt.

1736. Cordis dilatationem gaudii maximi descriptionem esse Dissertatione epistolari ad Esaiae. 60. 5. & 2 Cor. 6. 11, 13. evincit & viro ... domino Balthasari Menzero ... natalem 57 d. 12. Jan. 1736. faustum auspicatumque precatur Henricus Christianus Lemker. (dissertatie)

1737. Kiri H. Chr. Lemker`ile, Dublin (Handgeschreven correspondentie in Latijn, afkomstig van de Engels theoloog Patcrick Delany (zie volgende publicatie)

1738. Aufrichtige Untersuchung der Offenbarung welche dem menschlichen Geschlechte von der Schöpfung an gegeben. Ehedem in engl. Sprache ... heraus gegeben von Patrik Delany. Nunmehr aber nach d. 2. engl. Ausg. ins Teutsche übers. u mit d. Zugaben d. 3. Aufl. verm., auch mit e. Vorberichte, Anm., Zusätzen u. reg. versehen von Henrich Christian Lemker.

1740. Historische nachricht van Thomas Woolstons Schicksal, Schriften und Streitigkeiten, nebst einem Vorbericht von den neuesten paradoxen Schriften der Engelländer

1740. Verzeichnis einiger veralteten, oder unbekant gewordenen teutschen Wörter, welche in den Lüneburgischen Landes-Constitutionen vorkommen, nebst deren muhtmaslichen Erklärung

1741. Kurze Anmerkungen über das Sendschreiben deß D.M. darinnen er den Beweiß der Worte der Ermahnung Sr. Hochwürden dess Herrn D. Menzers zu Hannover gefodert, entworffen und einem vornehmen Theologo in Sachsen zugesand

1748. Historische Nachricht von Unterdrückung Der Evangelisch-Lutherischen Religion In der Herrschaft Nikolsburg in Mähren : Nebst untermischten Anmerkungen Aus Glaubwürdig geschriebenen Urkunden mitgetheilet Und mit zugefügten Beylagen bestärket

1749. Die Weisheit und Gerechtigkeit Gottes in dem Blut-Urteile über di Mörder hielte ... denen ... Zuschauern der ... Hinrichtung einer Kinder-Mörderin ..

1756. Nachricht van der am 1. Nov. 1755. Verspürten Wasserbewegung zu Müden an der Aller im Churfürstendom Hannover belegen ist. In: Nüs (?) 1756.

1760. Verteidigung der Christlichen Religion wider die vornehmsten Einwürfe der heutige Ungläubigen. Aus dem Englischen ins Teutsche übersetzt und mit Anmerkungen und Registern, auch dem Leben des Verfassers versehen.(2 delen)

1764. Etwas zur Geschichte des Jungfräulichen Klosters Lüne, neben Lüneburg gelegen, und insonderheit der ehemaligen Probstei Allda. Onder pseudoniem: Paläophilus. In: Hannoverische Magazin 61/62.

1779. C.A. Schmid, An Herrn Heinr. Christ. Lemker. Pastor zu Müden an der Aller, bey der Feyer seiner Fünfzigjährigen Amtsführung. Den 28. Jun.1779 In: Der Teutsche Merkur vom Jahr 1779.

(Op het moment dat dit lofdicht verscheen was Lemcker al overleden).

Verantwoording.

Dit opstel heeft geen historische of wetenschappelijke pretenties. Binnen de tekst wordt niet of nauwelijks naar bronnen verwezen. Verreweg de meeste informatie is ontleend aan gegevens die wij met behulp van zoekmachines op het wereldwijde web hebben kunnen vinden. Daarbij kwamen literatuuroverzichten op websites van universiteiten, de inhoud van veel door Google gescande historische boeken en veel door Wikipedia verschaft informatie ons goed van pas. Waardevol voor wat betreft de praktijk rond kerken en scholen in Lüneburg tijdens de achttiende eeuw was het door Google beschikbaar gestelde boek:

Abriss der Reformations-Geschichte Lüneburg's und Beitrage zur Geschichte der Kirchen, Klöster, capellen und Schulen der Stadt enz.von Dr. Ludw. Walles, uitgegeven in Lüneburg 1831.

Waardevolle informatie troffen we ook aan in:

'Acta Historico-Ecclesiastica nostri temporis' oder 'gesammelte Nachrichten und Urkunden zu der Kirchengeschichte unsrer Zeit Deel 41 Weimar 1780 waarin een uitgebreide beschrijving van Lemckers leven als wetenschapper en theoloog.

Belangrijke papieren bronnen waren:

Die Familien und Einwohner des Kirchspeils Ebstorf (Ortsfamilienbuch 1627-1875) door Heinrich Porth en Dieter Boe. Uitgegeven in Uelzen 2005.

Die evangelisch-lutherische Pastoren des Kreises Uelzen door Hans Funcke en Gabriele Fricke. Uitgegeven in Uelzen 2004.

Ebstorf, aus der Chronik. Verschiedene auteurs. (Her)uitgegeven door Hans E. Seidat in Ebstorf 1982.

Henk Lemckert, voorjaar 2020.